

Плахотнюк Є. І.

Київський національний лінгвістичний університет

КОГНІТИВНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ЛЕКСКОГРАФІЧНОГО КОДУВАННЯ

Статтю присвячено огляду ключових лінгвокогнітивних лексикографічних кодів (ЛКЛК), запропонованих для укладання когнітивно-орієнтованих словників у межах когнітивної лексикографії як трансдисциплінарного напрямку словникарства. Представлений когнітивно-семіотичний підхід до лексикографічного дослідження враховує лінгвокогнітивні, нейрокогнітивні та лінгводигітальні засади упорядкування інформації у словнику. Із семіотичного погляду словник розглядається як макросеміотичний об'єкт і метатекст, форма, значення та функції якого не зводяться до відповідних компонентів його знаків мови, що упорядковується, а розбудовуються у процесі лексикографічного дослідження. З позицій когнітивізму словник може бути визначений як певний «когнітивний артефакт», мета якого полягає в оприявленні у структурі словника концептуалізації носіїв мови, втіленої в мовних знаках, та підвищенні когнітивної доступності інформації шляхом урахування відповідних нейро- та лінгвокогнітивних принципів вивчення мови. Дослідження пропонує когнітивно-семіотичну модель методологічної тріангуляції для інтеграції декількох методів і, таким чином, визначає «лексикографічний код» словника як систему лексикографічних засобів і методів, що визначаються об'єктом кодування, користувачем та носієм інформації. Відповідно до моделі можна виділити лінгводигітальний, нейрокогнітивний та лінгвокогнітивний ЛК. Останній включає лінгвокогнітивні стратегії семантизації гасел, а також упорядкування інформації на мікро- та макроструктурному рівнях словника. Огляд відповідних лексикографічних здобутків різних шкіл когнітивної лінгвістики дозволяє визначити ключові ЛКЛК у сучасній когнітивній лексикографії. Проте для побудови багаторівневої концептуальної структури онтологічного тезауруса найбільш гнучким виявляється лише схемний код базисних пропозиційних схем на основі семантики лінгвістичних мереж. У поєднанні із конструкційною граматикою ЛКЛК тезауруса використовується для побудови його багаторівневої онтології та аранжування інформації на рівні конструкцій слів, фраз, речень і текстів.

Ключові слова: когнітивна лексикографія, когнітивна лінгвістика, тезаурус, онтологічний словник, лексикографічний код, когнітивний артефакт, метатекст-макрознак.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у лексикографічних колах ведеться дискусія щодо міждисциплінарної металексикографічної основи словникарства із залученням методів мовознавчих, інформаційних та когнітивних наук [34]. При цьому методологічні моделі лексикографічних досліджень з укладання того чи іншого словника не зазнають значних модифікацій, а стосуються удосконалення окремих аспектів обробки даних та/або врахування фактору користувача; словники як були абетковими списками одиниць у своїй більшості, так ними і залишаються. Водночас назріває низка трансдисциплінарних проєктів, націлених на поглиблення інтеграції декількох методик з метою створення нових *лексикографічних кодів* – мовних систем для якісного і кількісного опрацювання даних вхідної мови [18, с. 151–153; 2, с. 435]. Одним із найбільш помітних напрямів у цьому річищі є **когнітивна лексикографія**, що об'єднує

лексикографічні здобутки різних шкіл когнітивної лінгвістики для вирішення більш комплексних проблем [13; 25; 32; 34; 35; 36; 40; 41; 42; 45 та ін.], зокрема розбудови когнітивно-орієнтованих словників різних типів.

Актуальне дослідження присвячено визначенню когнітивних та семіотичних аспектів лексикографічного кодування в руслі когнітивної лексикографії та пошуку моделі інтеграції різних лінгвокогнітивних методів. **Метою** статті є розбудова когнітивно-семіотичної моделі дослідження та огляд наявних лінгвокогнітивних лексикографічних кодів (ЛКЛК) для упорядкування інформації у словниках. Відповідно до мети у статті і) визначено сучасне тлумачення «семіотичності» і «когнітивності» словника, ii) запропоновано семіотично-когнітивний підхід до лексикографічного дослідження та iii) розглянуто ключові лінгвокогнітивні лексикографічні коди для

упорядкування інформації, позначеної мовними і вербальними знаками, на рівні семантизації гасла та розбудови мікро- та макроструктури словника.

Виклад основного матеріалу.

1. Засади сучасної когнітивної лексикографії

Виникнення когнітивної лексикографії [41, с. 66–67] пов’язують із розвитком прикладної **когнітивної науки**. Під останньою розуміють конгломерацію міждисциплінарних досліджень з моделювання мозку і свідомості живих систем у системах штучних [2; 17, с. і, ххvii; 46;]. Центральною ідеєю когнітивізму є гіпотеза, за якою «найкраще мислення можна досягнути з погляду репрезентативних структур у свідомості та обчислювальних процедур, які діють / оперують на цих структурах» [там само, с. 10]. У мовознавчих студіях когнітивна парадигма представлена першочергово *нейролінгвістикою* і *психолінгвістикою*, що зосереджують дослідження мови на розкритті феноменів мозку і психіки відповідно, а також *когнітивною лінгвістикою* – мережею досліджень мови у її зв’язку із мисленням / *когніцією* – певною програмою обробки інформації [17, с. ххviii], позначеної вербальними і мовними знаками, на засадах ізоморфізму та іконічності їхніх структур [21, с. 202; 24, с. 5]. Мова розглядається радше як «загальний когнітивний механізм» / «інструмент / система знаків» для обробки, репрезентації (кодування) та трансформації інформації [9, с. 52–53]. Із мисленням вона пов’язана *човниковою експланаторністю* [6, с. 3], тобто перебуває під впливом та одночасно впливає на більшість когнітивних процесів (сприйняття, обробка абстрактної інформації, категоризація, логічне мислення (*reasoning*), конструювання, мапування, емоції тощо [22, с. 10]). Відтак аналіз мовних даних дає доступ до *референтних* (відбитих у формі мовних знаків) та *інферентних* (вивідних із мовних знаків) структур свідомості [11]. Саме тому моделювання іконічних репрезентацій носіїв мови, втілених у її знаках, через лексикографічне кодування привертає увагу лексикографів, для яких проблематика розбудови баз даних та способів їхньої презентації у словнику з розрахунком на певний тип користувача є центральною [35; 40; 41; 42]. Однак на практиці саме поняття «когнітивності» словника учені розглядають і втілюють у життя по-різному.

2. Семіотичні та когнітивні засади лексикографічного кодування

Словник не є мовою, яку він упорядковує. Натомість він послуговується інтерсеміотичним кодом для упорядкування мовних знаків. Ще більш очевидно ця теза здається у двомовних словниках та активних словниках для вивчення іноземної мови, укладачам яких доводиться винаходити певний «метакогнітивний код» обоюдної «комунікації» із користувачем, який не володіє мовою. Саме тому словник доцільно розглядати у світлі його макросеміотичних та метатекстових властивостей [44]. Як *макрознак* він є макросеміотичним об’єктом, що упорядковує інші знаки і зумовлюється певним *лексикографічним об’єктом* (лінгвокогнітивні аспекти), б) *користувачем* (нейрокогнітивні аспекти) та в) *носієм тексту* (лінгводигітальні аспекти). Ці компоненти об’єднано у триангуляційній семіотичній моделі дослідження (див. рис. 1.). У процесі інтегративного аналізу кожного із компонентів визначається **лексикографічний код** – система лексикографічних засобів та алгоритм їхнього застосування для розбудови **F-форми** макрознаку (мікро- та макроструктури словника) і реалізації його **F_n-функції** – стратегії задоволення конкретних груп користувачьких потреб [18, с. 151–153]. **M-значення** ж макрознаку активується лише у процесі реального користування словником.

Під «кодом» розуміється система (*s-code*) та самі правила поєднання елементів цієї системи [23, с. 48]. Лексикографічні коди більшості словників є синтетичними і детермінованими різним аспектами дослідження. У їхній структурі поєднуються:

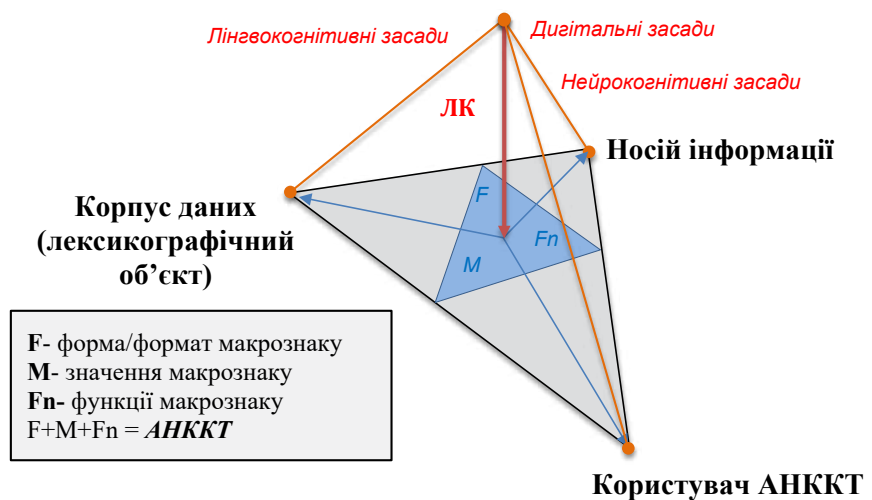

Рис. 1. Модель методологічної триангуляції АНККТ

– *лінгводигітальний ЛК* – відбір та первинна обробка та презентація даних на певному носії, які часто залучають методи корпусної лінгвістики, компютерної лінгвістики та сучасних технологій з обробки природної мови і штучного інтелекту; метою таких кодів є формування та кодування бази даних для реалізації користувацького інтерфейсу на електронному носії;

– *нейрокогнітивний ЛК*, що стосується розробки нейрокогнітивного профілю орієнтовного користувача та визначення стратегій задоволення первинних, вторинних і третинних користувацьких потреб;

– *лінгвокогнітивний ЛК*, який стосується безпосередньої якісної обробки даних з метою розбудови інформаційної моделі словника на усіх його рівнях; у АНККТ якісна обробка даних здійснюється з метою розбудови концептуальної онтології тезауруса (візуальний інтерфейс) та створення синтаксичного конструктора (інтерактивний інтерфейс). Ступінь інтеграції між цими кодами залежить від інтеграції самих методів, що залучаються в дослідженні.

Метатекстова природа макрозаказу пов'язана із його когнітивною природою, а саме експлаторністю його лінгвокогнітивного та нейрокогнітивного ЛК, що застосовуються для оприявлення об'єктивованих мовними знаками поняттєвих сутностей у формі / структурі словника. «Когнітивність словника» часто тлумачать по-різному у світлі *концептографії* та, власне, *когнітивної лексикографії* [15]. Перша, будучи похідною від *концептології*, стосується укладання *словників концептів*, що упорядковують концепти як ментальні конструкти / похідні продукти свідомості і розглядають їх як самоціль та об'єкт лексикографічного вивчення (напр. метаконцепти, епіконцепти, культурологічні концепти, концепти менталітету тощо [там само]), а не інструменти для розбудови значень мовних одиниць (більше про теоретико-методологічні відмінності див. у [5, с. 52–53]). На практиці такі «концептуарії» пропонують абеткування гасел із розгорнутими аналітичними есе, формулювання яких часто не має чітко визначеного методологічного алгоритму чи достатньої мовної бази даних, напр. «Московский сборник» (К.П. Победоносцева), «Евреи и XX век: Аналитический словарь», «Мир человека в слове Древней Руси» (Ленинград, 1986) та інші цитовані за [15, с. 52–54]. Перевагами таких праць є широкий культурологічний і антропологічний контекст із окремими лінгвальними вкрапленнями, націлений на відкриття окремих значущих

для певної спільноти «концептів» та особливостей *металітету* у його соціальних, психологічних, історико-культурологічних та комунікативних проявах. Недоліки ж стосуються відсутності пояснення механізмів породження і розуміння самої мови і мовлення, які об'єктивують ті чи інші поняттєві сутності [5, с. 53] і, як результат, відсутність інструментарію для аналізу мовних і вербальних знаків з метою викриття схемних механізмів, якими їх було сконструйовано (*construal*) і на основі яких їх можна лексикографічно опрацювати у мікро- і макроструктурі словника [див. там само: 54]. Лінгвокогнітивні ж дослідження з укладання словників їхню «когнітивність» вбачають в іконічності лексикографічного коду як алгоритмі моделювання концептуального плану у словнику [2, с. 435] та врахуванні релевантних відомостей про когніцію цільового користувача. Таким чином, словник визначається як **когнітивний артефакт** – «штучний пристрій, призначений для підтримки, відображення чи оперування інформацією з метою обслуговування репрезентативної функції, що впливає на когнітивну діяльність людини» (Norman 1991, с. 17 наведено за [33, с. 471]). Ідею словника як репрезентації не лише мови, але й структур концептуалізації її носіїв запозичено із *теорії розширеного розуму / свідомості* (“*The extended mind*” [19]) та моделі релевантних вимірів взаємодії когнітивного агента (користувача) із когнітивним об'єктом [33]. Призначення такого словника полягає не скільки в інформуванні користувача про мовні явища, скільки в формуванні певної когнітивної / знаннєвої моделі у його свідомості [там само, с. 474–476] шляхом а) оприявлення конвенціоналізованого досвіду носіїв мови, втіленого у її знаках, та б) реалізації загальних природних нейро- та лінгвокогнітивних принципів обробки інформації на усіх рівнях його структури. Власне, на першому питанні і зосереджується ця стаття. Розбудова ж нейрокогнітивного профілю користувача є предметом окремого дослідження.

3. Лінгвокогнітивні засади лексикографічного кодування

Упорядкування інформації у словнику будь-якого типу спирається на певну метамову. Когнітивною ж її робить моделювання схемності значень гасел та когнітивних механізмів, що стоять за породженням знаків. *Схемна модель (schema)* розглядається як образ узагальненого і вкоріненого у свідомості досвіду, що втілюється у мовних знаках і слугує для їхнього розуміння / інтерпретації і продукції [38, с. 287]; Ч. Осгуд називає такі

моделі «глибинними» когнітивними репрезентаціями передвербального досвіду [39, с. 229–230], що сприяють природній обробці інформації за умови іконічності її поверхневої структури. У сучасній когнітивній науці пропонуються різні «метакогнітивні коди» для моделювання втілених у мовних знаках явищ когніції [2, с. 435; 41, с. 51–59]. Деякі з них застосовуються для аналізу мовної інформації у словнику, зокрема **лінгвокогнітивні ЛК** (ЛКЛК), що мають різний ступінь схемності і практичного потенціалу.

3.1. Когнітивні стратегії семантизації гасла

Під семантизацією розуміють систему заходів, до яких вдається укладач для розкриття значення мовного знаку, тобто переклад, тлумачення, схематизації, візуалізація, приклади слововжитку тощо [18, с. 132]. Наразі активно досліджується проблема когнітивної семантизації та когнітивних дефініцій [13; 35; 40; 41; 42]. Зокрема, перші напрацювання представлено у рамках **когнітивної семантики** [29; 41] та **фреймової семантики** [16; 26; 27; 28; 43].

Однією із перших, кому вдалося науково обґрунтувати лексикографічне кодування мовних знаків на засадах когнітивізму і продемонструвати якісно іншу модель словникової мікроструктури, стала А. Вежбицька, яка запропонувала **природну семантичну метамову** як інструментарій із шістдесяти лексикалізованих концептів / *семантичних примітивів*, спільних для усіх мов (напр. *substantives* (I, YOU, SOMEONE/PERSON, SOMETHING, THING, PEOPLE, BODY), *relational substantives* (KIND, PART), *determiners* (THIS, THE SAME, OTHER/ELSE), *quantifiers* (ONE, TWO, MUCH/MANY, SOME, ALL), *evaluators* (GOOD, BAD) тощо) [47]. Методом *дедуктивного парафраза* вчена пропонує визначати зміст будь-якого слова. Оскільки структура значення слова залежить не від відношень з референтом чи між об'єктами в реальності і наших знань про них, а від наших уявлень про об'єкт, «виміщених» у мові, досліднику залишається лише системне емпіричне спостереження за діапазоном усіх застосувань мовної одиниці [48, с. 19, 59]. Пізніше учена ввела ще й *концептуальний синтаксис*, адже семантичні примітиви набувають значення лише у певній синтаксичній рамці, що визначається через набір «канонічних структур» [47, с. 19]. Попри критику універсалізму запропонованого підходу, методика ефективно застосовується у руслі міжкультурної семантики і лінгвокультурології для вивчення складних випадків полісемії, конронімії та лексичних мінімумів.

Дещо гнучкішою здається ЛКЛК, що спирається на фреймову семантику і застосовується для розбудови словника фреймів *FrameNet* [27]. Центральною операційною одиницею є **фрейм** – модель тематично заданої стереотипної предметної ситуації [26], що складається із декількох фреймових елементів, які схематизують досвід [27, с. 223], слугують мотиваційним контекстом [там само: 112] і фоном для розуміння окремих слів, що об'єктивують той чи інший елемент [там само: 119]. Так, семантизація слова *to buy* потребує активації так званого комерційного фрейму (*COMMERCIAL EVENT FRAME*), який включає такі елементи, як *BUYER, SELLER, MONEY, GOODS* тощо. Окрім укладеної бази фреймів, яка використовується як преференційна для словників інших мов [16; 26], інструментарій також знайшов своє застосування для уникнення циркулярності визначень; фрейм слугує когнітивно-дефінітивним елементом диференційної ознаки (*diferencia*) – певного елементу прототипового сценарію у поєднанні із гіперонімом / родовим поняттям (*genus maximus*) [40], напр.: слово на позначення емоції гніву *anger* визначається через гіперонім як “*a bad feeling rising in you*” та когнітивно-диференційний елемент причини / обставини “*when you think sth or sb's behaviour is unfair or unjustified and you would immediately like to do sth about it*” та наслідку “*it might be hard to suppress this wish to do sth, you might act in an unfriendly way, get red in the face or shout*” [там само, с. 496].

Нині в когнітивній лексикографії пропонується адаптація й інших ЛКЛК для удосконалення семантизації гасла: розбудова мереж лексико-семантичних варіантів із залученням положень теорії прототипів [32, с. 129] та мереж семантичної деривації на засадах когнітивної граматики [34], схематизація й упорядкування фразеологічних одиниць на базі концептуальної метафори і метонімії [35, с. 135–136], а також когнітивні дефініції у словниках паронімії (“*Paronymie-Dynamisch im Kontrast*” [45]) та двомовних перекладних словниках паронімів («*Шведско-русский словарь-справочник...*» [13]).

3.2. Когнітивна мікроструктура словника

Під мікроструктурою словника розуміється організація відомостей про гасло та його безпосереднє концептуально-комбінаторне оточення (синоніми, антоніми, словосполученнями тощо). Когнітивною такою структурою робить оприявлення концептуальних зв'язків між різними значеннями одного слова, між залежними словами

у межах словосполучення та словами у межах семантичного поля чи лексико-семантичної групи [28; 29, с. 1169]. Одним із варіантів когнітивної мікроструктури можна вважати організацію словникової статті у тлумачно-комбінаторному словнику І. О. Мельчуком [37]. У межах теорії «Смисл-Текст» учений запропонував як ЛКЛК систему із шістдесяти лексико-функціональних зв'язків / *лексичних функцій*, якою послуговується в упорядкуванні парадигматичних зв'язків гасел [10; 37; 29, с. 158]. Словникова стаття складається з аналітичної дефініції гасла у формі пропозиції, зразка узгодження, що визначає синтаксичне оточення, та списку лексичних функцій, в яких реалізується слово [там само, с. 162]. Хоча у такий спосіб і вдається упорядкувати різні за типом зв'язків колокації, синоніми, антоніми і похідні слова гасла [37], критики цього методу зауважують непомірну кількість функцій, складність та громісткість словникових статей. Фреймовий варіант мікроструктурного упорядкування інформації пропонується шляхом інтеграції в наявні словники так званих *полів фреймів* для додаткової семантизації і формулювання більш репрезентативного прикладу слововжитку гасла, а також його ономазіологічного доступу у навчальному словнику [42, с. 1156]. Так, для статті BRIDEGROOM / НАРЕЧЕНИЙ пропонується ввести у пояснення, приклад слововжитку і поле фреймів такі фреймові елементи, як WEDDING / ВЕСІЛЛЯ – назва самої події, *bride / наречена, husband / чоловік, wife / дружина* – незмінні конститuentи фрейму, *priest / pastor / настоятель / священник, church / церква, reception / святкування весілля* – допоміжні елементи та типові колокації (*on the wedding day / в день весілля, to get married / одружитись* або *вийти заміж*) [там само, с. 1155–1156].

3.3. Когнітивна макроструктура словника

Під макроструктурою розуміється нелінійна системна організація усіх словникових статей. Найчастіше макроструктуру замінює абеткування, навіть якщо мікроструктура була розбудована ономазіологічно, напр. словники синонімів, фреймових одиниць та комбінаторні словники [41, с. 87–88]. Когнітивні ж макроструктури у літературі розглядаються здебільшого або теоретично у розрізі ієрархічних і прототипових моделей категоризації [там само, с. 60–61], або у світлі проблем конструкційного [26] та концептуально-онтологічного [7] упорядкування гетерогенної інформації.

Конструктиграфія [20] є новим напрямом прикладної *конструкційної граматики* (CxG) –

школи когнітивної лінгвістики [20; 30; 31], що розглядає мову як систему конструкцій різного рівня і статусу, і *фреймової семантики* [16; 26; 27; 28; 43]. Так званий «конструктикон» – конструкційний континуум або «структурований інвентар конструкцій» [30, с. 1]), упорядковується *словником конструкцій* [20]. **Конструкцією** називають системну відповідність / парування певного схемного плану змісту (значення / функції) із певним планом вираження (формою) знаку, які не можна пояснити через поєднання форм та значень його компонентів у зв'язку із їхньою взаємопроникністю [30, с. 4; 31, с. 219]. Згідно із класичним визначенням Ч. Філмора, йдеться про «правила, що легалізують «нові» мовні знаки на основі інших мовних знаків» та **конструкти** – «структури, що легалізуються однією або більшою кількістю конструкцій» [26, с. 9]. У конструктиконах словникова стаття конструкції зазвичай має поле назви, аналітичного тлумачення, конструкційної форми, значення, прикладу слововжитку тощо (див. напр. Російський конструктикон [20, с. 174]). Інтеграція родо-видових ієрархій конструкцій та лексичної бази даних *FrameNet* дозволила ученим розбудувати макроструктуру конструктикону, напр. дієслівна конструкція *V that* має декілька підвидів та дочірніх конструкцій: **Communication** *V that* (*statement “V that”, request “V that”, commitment “V that” ma це 11*), **Mental Activity** *V that* (*awareness “V that”, cogitation “V that” ma це 4*), **Perception** *“V that”, Emotion* *“V that”* тощо [43]. Наразі доробком конструктиграфії уже стали конструктикони низки мов: англійської, німецької, японської, португальської, російської [20]. Проте як і у разі із *FrameNet* макромодельовання усієї мовної системи має низку недоліків, пов'язаних із проблемою полісемії та упорядкування гетерогенних зв'язків між одиницями поля (словами, словосполученнями, конструкціями, фреймами чи синонімічними рядами, що входять до більшого поля тощо).

Якісно інший підхід запропонувала вітчизняна учена, авторка лінгвокогнітивної методики *семантики лінгвальних мереж* Світлана Анатоліївна Жаботинська [3; 4; 5; 6; 7]. Проблема упорядкування інформації у словнику ученою розглядається у світлі інженерії знань, що оперує поняттям «онтології». Остання є різнорівневою концептуальною моделлю певної предметної царини, що має структуру $\langle \mathbf{D}, \mathbf{R} \rangle$, де **D** позначає домен – зв'язну область концептуалізації, відносно якої встановлюється значення мовного знаку [14, с. 488], а **R** – набір релевантних відно-

шень, якими зумовлено структуру домену [7, с. 7]. Запропонована різнорівнева модель упорядкування поняттєвого простору, мережі-в-мережах [там само], застосовується наразі для укладання комбінаторних тезаурусів та якісного аналізу мовних і вербальних знаків у низці лінгвокогнітивних досліджень текстів, дискурсів і наративів [1; 3; 4; 5; 6; 8; 12 та ін.].

4. Базисні пропозиційні схеми як лексикографічний код онтологічного словника

Онтологічним словником є ономасіологічний тип лексикографічної праці, що укладається за певною предметною цариною і оприявнює її найбільш суттєві поняттєві типи / сутності та реляції між ними. Таким словником є **комбінаторний тезаурус**, інформаційну модель якого було розроблено в низці досліджень С.А. Жаботинської (1998–2016 [3; 4; 5; 6; 7]) та її аспірантів [1; 6; 10 та ін.]. Ключовим методом є **концептуальний аналіз**, а ЛКЛК представлений сімнадцятьма базисними пропозиційними схемами (БПС) – первинними концептуальними структурами найвищого рівня узагальнення / схемності [3, с. 4], для опрацювання значень гетерогенних мовних та вербальних знаків [4]. Репрезентуючи первісні поняттєві категорії та реляції між ними, БПС слугують гнучким інструментарієм для розбудови концептуальних мереж слів, словосполучень, речень і текстів [5]. БПС об'єднуються у п'ять базисних фреймів [3, с. 19]:

– **предметний фрейм** (буттєві схеми) – *квантитативна* (X є СТІЛЬКИ : Qn), *квалітативною* (X є ТАКИЙ : QI), *локативна* (X є / існує ТАМ : Lc-локатив), *темпоральна* (X є/існує ТОДІ : Tm-темпоратив), *схема способу буття* (X існує ТАК-спосіб : Md);

– **акціональний фрейм** (акціональні схеми) – *стану-процесу* (AG-агенс діє), *контактної дії* (AG-агенс діє на РТ-пацієнс / AF-афектив), *каузації* (CR-каузатор робить FT-фактатив);

– **посесивний фрейм** (посесивні схемами) – *партитивна* (WH-ціле має PR-частку), *інклюзивними* (CR-контейнер має СТ-вміст / СТ-вміст має CR-контейнер»), *схемами власності* (OW-власник має OD-власність / OD-власність має OW-власника);

– **ідентифікаційний фрейм** (ідентифікаційні схеми) – *персоніфікації* (ID-індивід є PS-персоніфікатор : власне ім'я), *класифікації* (ID-індивід, вид є CL-класифікатор : рід), *характеризації* (ID-індивід є CH-характеризатор);

– **компаративний фрейм** (компаративний схеми) – *тотожності* / *метаморфози*

(CV-компаратив є / наче / MS-корелят), *схожості / аналогії* (CV-компаратив є наче AN-корелят), *подібності / метафори* (CV-компаратив є начебто MT-корелят).

Відповідно до положень СЛМ БПС є рекурсивними конститuantами концептуальних мереж і матриць, що можуть об'єднуватися у багаторівневі концептуальні моделі «мережі-в-мережах» (мережі / матриці концептосфери, домену, парцели, ознак концепту [7, с. 77]) та трансформуватись у когнітивні моделі за умови застосування до них когнітивних операцій (промінантності, фокусування, перспективізації та промінантності) [3, с. 19]. Водночас БПС слугують схемними значеннями конструкцій різного типу (слів, фраз, речень і текстів) та основою для їхньої перекатегоризації – заповнення категорійним значенням однієї БПС-конструкції конструкційної форми іншої БПС, напр.: категорійними значеннями конструкції NP₂ofNP₁ є посесивні БПС «X має PR-частку/ СТ-вміст тощо», однак це не заважає їй об'єктивувати значення інших БПС: квалітативної (*man of the world*), інклюзивної (*a girl of beauty*), акціональної (*visit of the granny*), класифікаційної (*a journey of discovery*), схеми подібності (*a devil of a boy*) тощо [там само: 19; 4]. Це дозволяє також використовувати БПС для розбудови мотиваційних моделей інтерпретації мовних знаків шляхом *семасіологічного конструювання* та відстежувати механізм, яким їх було сконструйовано (*ономасіологічне мавпування*) [3, с. 19–20].

Першим прототипом **комбінаторного словника-тезауруса** як способу лінгвокогнітивного упорядкування мовних даних став «*Тезаурус академічних кліше англійської мови*», над укладанням якого плідно працювали С. А. Жаботинська та її дисертантка І. Бровченко; у дисертації останньої [1], присвяченій дослідженню концептуальної метафори в кліше англійського наукового тексту, наводиться модель для укладання «словника-тезауруса» та фрагменти такого словника [там само]. Наразі друком вийшла скорочена версія тезауруса, а повна перебуває на доопрацюванні і готується до публікації. Традицію лінгвокогнітивного аналізу школи С. А. Жаботинської продовжила у своїй дисертації О. Ю. Радченко [12], яка досліджувала концептуальну метафору в терміносистемі маркетингу (на матеріалі англійських текстів) та за результатами аналізу даних запропонувала розкладку для «*Англо-українсько-російського словника-тезауруса термінів маркетингу*» за темою дисертації. Дослідницьке застосування ЛК на базі СЛМ було продемонстровано у низці

аналітичних тезаурусів, як-от «*Язык как оружие в войне мировоззрений. МАЙДАН-АНТИМАЙДАН: словарь-тезаурус лексических инноваций. Украина, декабрь 2013 – декабрь 2014*» та для деконструкції онтологій нарративних концептів, напр. КОРОНАВІРУС. Прикладні аспекти СЛМ окреслила у своїй дисертації С.Г. Завгородна, яка займалась питанням структурування інформації під час вивчення тем на заняттях з іноземної мови за темою «ГОТЕЛЬ / HOTEL» [8], та розширила у своїй статті С. А. Жаботинська з ілюстраціями навчальної теми «SCHOOL» [3].

Наразі у руслі СЛМ розробляється *Активний навчальний конструкційно-комбінаторний тезаурус*, що має на меті поєднати інструментарій конструкційної граматики та інструментарію БПС. Призначення такого тезауруса полягає в асистенції системного самостійного вивчення іноземної мови дорослими користувачами у продуктивних

видах мовленнєвої діяльності. Завдяки гнучкому ЛКЛК БПС упорядкування інформації здійснюється не лише на рівні слів і словосполучень, але й на рівні речень і текстів шляхом моделювання типових для тієї чи іншої онтології комунікативних ситуацій і нарративних моделей.

Висновки. У результаті проведеного аналізу ключових лексикографічних здобутків різних шкіл когнітивної лінгвістики центральне місце відводиться саме лінгвокогнітивному лексикографічному коду, яким здійснюється упорядкування інформації у словнику. Достатня гнучкість ЛКЛК базисних пропозиційних схем дозволяє значно розширити арсенал інструментів укладача та удосконалити навчальні словники. Подальшу перспективу у вивченні цього напрямку автор вбачає в інтеграції ЛКЛК із лінгводигітальними та нейрокогнітивними аспектами кодування інформації у навчальних онтологічних тезаурусах.

Список літератури:

1. Бровченко И. В. Концептуальная метафора в клише англоязычного научного текста: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Черкасы, 2011. 364с.
2. Величковский Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания : в 2 т. Т. 1 Москва : Смысл: Издательский центр «Академия», 2006. 448 с.
3. Жаботинська С. А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica*, (2), 2020. С. 17–27.
4. Жаботинская С. А. Генеративизм, когнитивизм и Семантика лингвальных сетей. *Doctrina multiplex, veritas una. Учень багато, істина одна: збірник праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Бунятової*. Київ : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 99–141.
5. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс. Направление: Филология*. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. № 6. С. 47–76.
6. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції*. Черкаси : Ант, 2011. С. 36.
7. Жаботинская С. А. Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход. *Філологічні трактати*. 2009. Т. 1, № 2. С. 71–87.
8. Задворна С. Г. Підготовка студентів немовних спеціальностей до структурування навчальної інформації засобами концептуального моделювання. Дисертація канд. пед. наук: 13.00.04, Черкас. нац. унт ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2013. 200 с.
9. Кубрякова Е. С. (общ. ред.) Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филол. фт МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
10. Мельчук И. А. и др. Толковокомбинаторный словарь современного русского языка. Опыты семан- тикосинтаксического описания русской лексики. Вена : Wiener Slavistischer Almanach, 1984. 992 с.
11. Плахотнюк Є. Отілеснена свідомість як філософська категорія когнітивізму. *Міжнародна науково-вопрактивна конференція «Україна і світ: діалог мов та культур»*, 4 листопада, 2017. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. С. 721–722.
12. Радченко О. Ю. Концептуальна метафора в терміносистемі маркетингу (на матеріалі англійських текстів) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Черкаси, 2012. 314 с.
13. Ривелис Е. И. Как возможен двуязычный словарь : дис. на здобуття наук. ступеня док. филол. наук. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Slavic Studies 36. Stockholm University, 2007. 408 p.
14. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. Киев : Наукова думка, 1983. 218 с. 21.
15. Щербин В. К. Аналитическая лексикография как направление когнитивной лингвистики. *Карповские научные чтения: сб. науч. ст. Вып. 8: в 2 ч. Ч. 1*. редкол. : А. И. Головня (отв. ред.) [и др.] Минск : «Белорусский Дом печати», 2014. С. 51–56.

16. Atkins, S., Rundell M., Sato H. The Contribution of Framenet to Practical Lexicography. *International Journal of Lexicography*. Oxford University Press, 2003. № 16. Pp. 333–357.
17. Bermudez J. L. Cognitive Science: An Introduction to the Science of the Mind. Cambridge University Press, 2014. 552 p.
18. Burkhanov I. Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology. Rzeszów : WSP, 1998. 275 p.
19. Clark, A., Chalmers D. The extended mind. *PhilPapers*. 1998. № 58(1). 719 p.
20. Constructicography: Constructicon development across languages. *Constructional Approaches to Language*. Eds. by B. Lyngfelt, L. Borin, K. Ohara, T.T. Torrent. Benjamins Publishing, 2018. № 22. 313 p.
21. Croft, W. Typology and Universals. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 368 p.
22. Dirven R., Verspoor. M. Cognitive exploration of language and linguistics. Benjamins, 2004. 277 p.
23. Eco U. Theory of semiotics. Indiana University Press, 1976. 354 p.
24. Evans V., Green. M. Cognitive linguistics: an introduction. Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
25. Faber, P. A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language. Berlin. Boston: De Gruyter Mouton, 2012. 308 p.
26. Fillmore Ch. J., LeeGoldman R. R., Rhodes R. The FrameNet Constructicon. Ch. J. Fillmore, Sign Based Construction Grammar. H. C. Boas and I. A. Sag, eds., Center for the Study of Language and Information. Stanford: CSLI Publications, 2012. Pp. 1–51.
27. Fillmore, Ch. J. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*, 6, 1985. Pp. 222–254.
28. Fontenelle, T. WordNet, FrameNet and Other Semantic Networks in the International Journal of Lexicography The Net Result? *International Journal of Lexicography*. Oxford University Press, 2012. № 25(4). Pp. 437–449.
29. Geeraerts D. Theories of lexical semantics. Oxford University Press, 2010. 341 p.
30. Goldberg, A. E. Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press, 1995. 271 p.
31. Goldberg, A. E. Constructions: A new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Science*. Elsevier, 2003. № 7. Pp. 219–224.
32. Halas A. The Application of the Prototype Theory in Lexicographic Practice: A Proposal of a Model for Lexicographic Treatment of Polysemy. *Lexikos*. Bureau of the WAT, 2016. № 26. Pp. 124–144.
33. Heersmink, R. A Taxonomy of Cognitive Artifacts: Function, Information, and Categories. *Review of Philosophy and Psychology*. Springer Verlag, 2013. № 4. Pp. 465–481.
34. Inglis D. Cognitive Grammar and lexicography. *2nd Asia International Lexicography Conference*. Linguistics Department, Graduate School, Payap University, 2004. Pp. 213.
35. Kövecses, Z., Csábi S. Lexicography and cognitive linguistics. *Revista Española de Lingüística Aplicada*. John Benjamins, 2014. № 27(1). Pp. 118–139.
36. Li, S. Semiotics and lexicography. Tarasti E. (ed.) Communication: Understanding. Misunderstanding. *Proceedings of the 9th Congress of the IASS. AIS, Helsinki Imatra 2007*. Helsinki, 2009. Pp. 915–922.
37. Mel'čuk I. Collocations and lexical functions. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* ed. by A.P. Cowie. Oxford : OUP, 1998. Pp. 23–53.
38. Neisser U. Cognitive psychology. NJ : Prentice Hal, 1967. 351 p.
39. Osgood Ch.E. Things and words. M.R. Key ed. *The relationship of verbal and nonverbal communication*. The Hague et al.: Mouton, 1980. Pp. 229–258.
40. Ostermann C. Cognitive lexicography of emotion terms. *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress. Session: Lexicography and semantic theory*. Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo, 2012. Pp. 493–501.
41. Ostermann C. Cognitive Lexicography: A New Approach to Lexicography Making Use of Cognitive Semantics. Universität ErlangenNürnberg, Germany, 2015. 380 p.
42. Ostermann, C. Frame Semantics and Learner's Dictionaries: Frame Example Sections as a New Dictionary Feature. *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*, eds. by Andrea Abel, Chiara Vettori and Natascia Ralli, 1519 July 2014. EURAC Research Italien, IT: Bolzano. Bozen, 2014. Pp. 1153–1162.
43. Patten A., Perek F. Towards a comprehensive constructicon of English: Bringing together COBUILD Grammar Patterns and FrameNet. *Issues in Multilingual Frame Semantics: Comparability of frames*. Universität Leipzig, 2018. Pp. 129.
44. Plakhotniuk Ye. Redefining dictionary on cognitivesemiotic grounds. *International scientific conference "Ad orbem per linguas. To the World through Languages"*. World as intertext, June, 17-18, 2020. Kyiv : KNLU publishing, 2020. Pp. 391-392.
45. Storzjohann, P. Commonly Confused Words in Contrastive and Dynamic Dictionary Entries. Čibej, Jaka. Gorjanc, Vojko.Kosem, Iztok.Krek, Simon (Esd.): *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress. Lexicography in Global Contexts*, 17–21 July 2018. Ljubljana: Ljubljana University Press, 2018. Pp. 187–197.

46. Thagard, P. *Mind: Introduction to Cognitive Science*. The MIT Press, 2005. 280 p.
47. Wierzbicka A. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford, New York : Oxford University Press, 1996. XII. 500 p.
48. Wierzbicka, A. *Lexicography and conceptual analysis*. Arbor : Karoma, 1985. 390 p.

Plakhotniuk Ye. I. COGNITIVE LEXICOGRAPHY: LINGOCOGNITIVE GROUNDS OF LEXICOGRAPHIC CODING

This article focuses on the key lingocognitive lexicographic codes (LCLC) proposed for the compilation of cognition-oriented dictionaries within cognitive lexicography as a transdisciplinary framework. The study offers a cognitive-semiotic approach to the lexicographic research the lingocognitive, neurocognitive and lingodigital grounds of ordering information in the dictionary. From a semiotic perspective, the dictionary is viewed as a macro-semiotic object and metatext, the form, meaning and functions of which are not reduced to the corresponding components of its object-language signs but developed in the process of the lexicographic research. From the standpoint of cognitivism dictionary can be defined as a certain “cognitive artefact”, the purpose of which lies in representation of the native-like conceptualization embodied in the object-language signs and increasing cognitive access by accounting for the relevant neuro- and lingocognitive principles of language learning. The study offers a cognitive-semiotic model of methodological triangulation for the integration of several methods and, thus, defines the “lexicographic code” of the dictionary as a system of lexicographic means and methods determined by the object of coding, the user and the information medium. As it follows from the model lingodigital, neurocognitive and lingocognitive LCs can be distinguished. The latter includes lingocognitive strategies of lemma semantization as well as the arrangement of information at micro- and macrostructural levels of the dictionary. The overview of the relevant lexicographic findings within various schools of cognitive linguistics allows determining the key LCLC in modern cognitive lexicography. Still, for building a multilevel conceptual structure of the ontology-based thesaurus the research identifies basic propositional schemas (BPS) as the most flexible and schematic LC on the ground of semantics of linguistic networks. The combination of the BPS as schematic meanings of various constructions enhances the information arrangement of the thesaurus at the level of words, phrases, sentences and text.

Key words: *cognitive lexicography, cognitive linguistics, thesaurus, ontology-based dictionary, lexicographic code, cognitive artefact, macro-semiotic object.*